

Historiske Och Oeconomiske

Beskrifning

Öfver

Wagu Wochn

I Åbo Låhn /

Med

Wederbrändes Tilstädielse /

Under

Oeconomiae PROFESSORENS, och Kongl. Svensk.
Wettensk. Academ. Ledamots /

Herr PEHR KALMS

Inseende /

Sör Lager Krantsens ärhållande /

Til allmän undersökning utgifwen.

I Åbo Acad: nedre Sal d. 22 Decembr. 1753

Alf

CHRISTIAN CAVANDER,

Ödders Finne.

•••••

Åbo Tryckt, hos Direct. och Kongl. Post. i Stor-Åbo
dömet Finland, JACOB MERCKELL.

Handwritten signature: Johan Svecogård

Kongl. Maj:ts

Tro-Man och Biskop öfwer Åbo Etift /
Denna Kongl. Academiens Högstanseliga Pro-
Cancellaire, samt Ledamot af Kongl. Swen-
ska Wetenskaps Academien,

Den Högwördigste Herren/

Herr DOCTOR **JOHAN**
BROWALLIUS,

Min Höggunstigste Befordrare.

At jag, som knapt mer än til namnet, har den för-
man at wara Högwördigste Herr Biskopen förut
bekant, wägar mig uti diupaste ödmuthet upoffra
Högwördigste Herr Biskopen denna med swaga och mats-
ta sätgor af en oöswad hand affskildrade bekrifning öf-
wer

wet den Ort, som en tid bortåt, haft den lycka, at uti
de ömaste saker, som angå den sälla Ewighetens årnå-
ende, så sågna sig af Högwördigste Herr Biskopens syns-
nerliga upseende, (jag menar min födelse ort Sagu sohn)
tyckes wara en större dierfhet, än min staplande tunga
och darrande fiäder kan enskylla. Doch har den hö-
ga ynnest, hwat med Högwördigste Herr Biskopen altid
omsattat dem, som idkat wetenskapen, warit den, som
styrckt mig härtil, och tillika gifwit mig den säkraste
förtrostan, at Högwördigste Herr Biskopen ei med ogunst
uptaget detta omogna wärck och min dristighet. Mitt
högsta nöije stal wara, at städse anhålla hos den milda
Guden, det han tåktes i mer än långliga tider uppe-
hålla Högwördigste Herr Biskopen i all sielf önstelig säk-
het, til Guds dyrt köpta församlings stöd, Sådernes-
landets fremma, des förnåma Families fågnad, denna
Kongl. Academiens hågn och lyster, wetenskapens be-
fordran, samt til alla deras hielp, som oasfläteligen
wörda Högwördigste Herr Biskopens högt förnåma
Namn; bland hwilka siöfnåmdas antahl utbeder mig
allerödmunkast så wara innesluten, såsom den hwil-
ken räknar för en särdeles förmån, at til
mitt yttersta så wara

Högwördigste Herr Biskopens och
ProCancellairens

Allerödmunkaste Signare
CHRISTIAN CAVANDER,

Kongl. Maj:ts

Pro-Man och Håfratts Råd wid Kongl. Håfrätten i Åbo,
Den Wålborne Herren,

**Herr SIMON
LINDHEIM,**

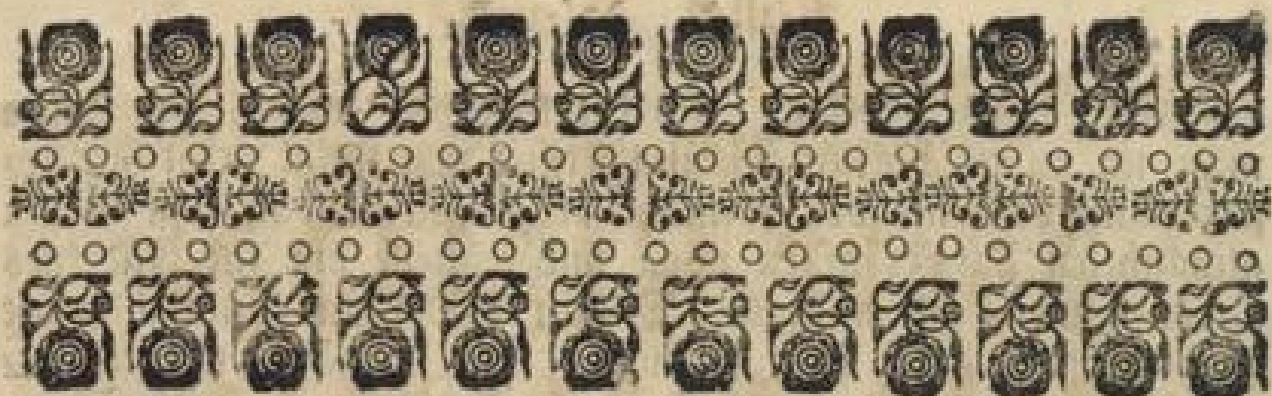
Min Sögtbewågne Gynnare.

Fyllåt, Wålborne Herr Håfratts Råd, den diershet,
hwarmed jag understått mig, at til denna en o-
gna bestrifning låna glants af Edert witra Namn.
Wålborne Herr Håfratts Rådets diupa insicht i de nyttigas-
ste wetenskapen, och des makalösa tanke-sätt wid de
måst inwettlade sakers utredande, samt många och stora
förtienster emot Fäderneslandet, hafwa långt för detta
förorsakat anten högachtning, eller en med förundran
bemånad wördnad hos alla, som hört nämnas Wålborne
Herr Håfratts Rådets widtberömda Namn. Mig har
hånt den synnerliga förmån, at ei allenast hafwa mitt
första utqwåde, och ständiga wistande på den Ort, hwar-
rest Wålborne Herr Håfratts Rådet förefatt sig, at uti
Guda nöije tilbringa sina öfriga dagar; utan oc, uti Wål-
borne Herr Håfratts Rådets förnåma hus, niuta de we-
dermålen af gunst, jag i förstone ei wägar önska, än min-
dre begära. Uptag derföre, Wålborne Herr, detta ring-
ga arbete, som ett prof af min tacksamhet och wördnad för
mångsaldt mig bewist hög gunst. Gör öfrigit, råknar al-
tid för en synnerlig förmån, at under beständiga böner
til Allmachten om Wålborne Herr Håfratts Rådets oför-
änderliga wålmågo, uti diup wördnad, och anhållan om
ytterligare bewågenhet, stådje så nämnas

Wålborne Herr Håfratts Rådets

Ödmjukaste Tjenare

CHRISTIAN CAVANDER.

S Ö K E T A L.

An infödd böijelse för tvett och kunnskap, understödd af nyfikenhet, samt upmuntrad af en enskylt eller allmän nytta; hafwa utan twifwel varit de drifstredar, hvilka bragt många vitttra Män at ofta med hälsas, ja ock lifs förlust beskåda de widtbelågnaste orter i werlden. Lystra Män hafwa i våra tider, drifne i synnerhet af det sidska ändamål, ei för beswärligit achtat, at i ögna sichtet taga de flästa landskap på vårt jordklot. Man har eftergranskat hwad Försyneren til menniskliga slechtets nytta och beqwemlighet uti hwart och ett af dem nedersatt. Men besymmerligen har man på det nogaste gjort sig underrättat om, hwad närwarande tidens slögde-slammer, sid-fart, och bok-tvett, i anseende til fordna dagars wapne-brak, wikings-fart, och muncke-gräl i vårt Europa förnätt uttätta. Wi förundra oss billigt öfwer tidernes omskisten, men wörda derjemte Skaparens styrsell. Mitt ändamål tillåter icke, at denna gången gå widare, och wisa, huru man i vår ålder varit angelågen om at noga beskrifwa hwart rike i synnerhet uti denna werldenes del; det är nog, at man redan nästan öfwer hwart landskap, ja ock många sochnar i Swerige hafwer beskrifningar, hvilka billigt böra upmuntra oss, at något flitigare än här til skedt,
21
under

undersöka vårt fosterland: och det så mycket mera, som wittre man nu en tid bort åt uti sina skrifter nog flitigt yrkat här upå; samt derjämte den förmåhn är ganska länbar, som man i almindheten hafwer af en noga uidderrättelse om sitt Fädernes Lands lynte, och tillstånd. Denna fördel har jänwål warit Höga Öfwerhetens wisa systemåhl, wid de många til detta ändamåhls ernående giorda förslag och omkostningar. Wi fågna of derföre billigt, at denna saken redan börjar temmeligen gå för sig; samt hoppas derjämte, at des widare fortsättning lär ter med tiden öfwertoga hwar och en, om des oiwedersägeliga nytta. Uppmuntrad af dessa och flera skidl, har jag uti närwarande blad lämnat dig G. E. en enfaldig beskrifning öfwer min födelse ort Sagu sochn. Jag hafwer här wid sökt at wara kort, emedan mina wilkor förbiuda mig annat: och des utan en mindre behagelig widlöftighet, föder mera ledsna, än nytta och nöije af sig. Men hoppas doch ei heller hafwa något bort lemnat, som hufwudsakeligen til denna beskrifning fordras. Jag har här wid betient mig af den ordning som står föreskrifwen uti Kongl. Swenska Wetenskaps Acad: Handling. för år 1741. pag 1. och följande; och den jénwål Herr Probstén Näsman efterfölgt uti samma Wet. Acad. Handl. för år 1747. pag. 126.

S. 1

Om Antiquiteter och Sochnens Rymd ic.

Sagu Sochn, i gamla tider Sawo kallat, är belägen i Abo Lahn och Pikie Härad 3 $\frac{1}{2}$ mihl söder om Abo, på en halfö, gränsandes åt öster till fasta landet och Hälisko sochn, åt sud-ost och söder till Kimito, åt wäster och nord-wäst till Pargas, åt nordén och nord-ost till Pikie och Pemat sochnar. Hwar af Sagu sochn fått sitt namn, kan man ei wist säga; och ehuruwål ett och annat kunde anföras, så stadnade det ändoch allt uti blotta gisningar. Sochnen är nästan rund

och

och 2 mihl ungefär i diametern: genom Kastlax sundet, Sagu wiken och ännu delas den uti twenne måst lika stora grenar. Här förekomma 4 bebodda öjar; och hafwer hela sochnen i gamla tider bestått of 246 Hemmantahl, men nu förtiden äro här efter Jordboken 236, och efter stycketahl 228, hwilka dock genom halfwering äro förökta til 248. samt innebegrifa 194 $\frac{1}{2}$ gamla eller 148 $\frac{1}{2}$ nya mantahl. Hwad Antiquiteter och gamla minnes märken widkommer, så är här en wacker Moder-Kyrkia, bygd til största delen af fast gråsten, dock utan torn, liggande på ett behageligt ställe brede wid landsvägen, är 54 $\frac{1}{2}$ aln: lång och 30 $\frac{1}{2}$ aln: bred inom knutarna; uti henne finnes ännu mycket, som utstakar des ålder til Påfwiska tider: Såsom några Måße-böcker på latin in foljo, hwilka genom tidsens wäldsamhetter och omskiften äro så illa medfarne, at man ei mera kan se af hwad ålder de äro, och med största swårighet läsa några rader uti dem. Twenne Muncke-låchtare på ömse sidor om Altaret af träwårcke. Fyra fackelstakor. Wid första qwinfolks pelaren ifrån Altaret är en Mariæ bild med barnet i famnen, stålt lika som i ett skåp med litet spitsigt torn åfwan på, och der under är en Biskops bänck, efter gamla tiders sätt, wäl utarbetat, uti hwilken också en liten bock eller gumse, i fullt språng, är utskuren. Denna bänck skal Biskopen i Abo Conrad Bitze låtit upfätra: och emedan denna Biskop lefwat i Kong CARL CNUTSONS tid, ungefär mitt uti 15 hundra de talet, ty ser man här af at denna Biskops bänck är ett bland de älssta minnes märken här i Kyrkian. Jämf: pag: 84 uti Herr Mag. Tolpos Disp. De initiis rei literariæ in Swehia, under Herr Prof. Scarins præsid: ventilerad i Åbo 1750. Äfwen på samma sida en sunt, uti hwilken är en uthållat sten til skapnad som en 15 kann gryta, stålt på en sten-fot. Til hwad nytta denna stenen blifwit användt, kan jag ei wist säga; twelkes dock, at de uti den samma upfyllt med watten fordom förättat den Heliga Döpselen. Utom dessa anförda ålderdoms tecken, äro jämnwäl

uppe i hwalfwet Påswiska målningar med Mennecko, och djurs-
 bilder, samt några oläsliga bokstäfwer, hwilka också utmärka
 kyrkians ålder i dessa tider. Men man kan än tydeligare inhämta
 detta af twenne årstahl; af hwilka det ena är i nyare tider må-
 lat på södra sidan af Org-låchtaren, så lydande: Detta Guds
 hus är bygt för än man stref 1400. Men det andra haf-
 mer ålderdomen inristat med gamla Romerska sifror på ena äns-
 dan af Altarbordet, hwilket är af gråsprecklig marmor, således:
 Anno Domini MCCCXCI. Vidare underrättelse om denna
 Kyrkiens ålder är här nu förtiden ei mera at tilgå, sedan en god
 del af kyrkiens documenter wid 1712 års flycht til Sverige blef-
 wo öfverförde, och jämwäl derstädes förkommo, såsom ock en del
 af sådana skrifter skola wara förlora gångne uti salig Biskop
 Wittes sterbhus. Emedan denna kyrkia så länge stått emot
 lustens wåldsambetter, har man Anno 1690, 91 och 92 låtit wid
 östra gafwelen upbygga twenne pelare, til at giöra henne der i
 genom desto mera warachtig i längden. kyrkian är bepydd med
 et wackert Orgwårck, af Höglofliga Ridderskapet (som orden
 på det samma lyda) försärdigat an: 1671, och målat tillika med
 låchtaren anno 1695. Jämwäl en större låchtare med gamla
 Fäders och Martyrs bilder utzirat, i nyare tider bygd, doch o-
 wist hwad år. En wacker Predikstol änyo målat anno 1695.
 Twenne stora Mefings liuskronor; samt en gammal målat Al-
 tar tafla, med åratal 1648, och namnen Abraham Nielson och
 Gertrud Wessel. Men det som måst pryder denna med sin fön-
 sterlust lius-giorda kyrkian, äro många lysta Måns wäpen,
 af hwilka några äro så gamla, at man ei mera stort kan se mål-
 ningen, mycket mindre några bokstäfwer. Samma öde hafwa
 ock de twenne wid södra wäggen hängande, och några redan al-
 deles nödfatne Fanor måst undergå. Men de wäpen, som man ännu
 kunnat få rått uppå, wil jag til en del några här efter ålder an-
 föra, tillika nämmandes rummet, hwat de i kyrkian stå. På
 fierde manfolks pelaren ifrån altaret står ett gammalt målat wäpn,
 öfwan

äfwan på stå utnötta bokstäfwer: Jöran Mårtens, och under
 An. 1599. Bredewid Muncke-läktarena har nuwarande v: Pastor
 och Kyrko-Herden i Jio H: Jdman låtit fastslå några, som le-
 gat nedre, af hwilka en lyder således: An. 1634 d. 16 Januari af som-
 nade i Herranom den Edle och Wälbördige Axel Jwerson
 til Rietnäs. På första mansfolks pelaren: Den Edle Wäl-
 borne Clas Classon Skalm til Ristnimi och Storgård, for-
 dom Assessor i den Kongl. S: åt. i Finland, affomna-
 de den 7 April 1650. På södra wäggen: Här under ligger
 begrafwen den Edle och Wälborne Herr Carl Johan Galle
 til Steninge, Jultila, och Witerla, är födder, hit til
 werlden den 18 December 1670. och i Herranom affomnade
 den 26 dito samma åhr. Gud förlåna honom en frögdefull
 upståndelse. På tredie mansfolks pelaren: Här ligger begraf-
 wen den Edle och Wälborne Herr Jöran von Vngeren til
 Påisterpå, warit i tjenst under lif-Gardii Uti Drottning
 CHRISTINS tid, affomnade Anno 1674. På östra wäg-
 gen och högra sidan om Altaret, står ett stort wapen,
 hwilfens diuise doch måst är utnöt, så at man ei kan låsa mera,
 än at denna GALLE warit General Lieutenant wid lif Caval-
 lerie född den 14 Junii 1614, och slagen af fienden den 4
 December åhr 1676 = = = Lundh. På samma wägg äro af
 hans ättelägger 8. numrerade wapen på fäderne, och äfwen
 så många på möderne ömse sidor om det stora. Detta utnöt-
 ta wapnet uttydes til en del genom ett annat på södra wäggen:
 Kongl. Maj:ts. Tro-tienare och Ryttmästare under Sjunde
 Cavalleriet, den Edle och Wälborne Herrn Herr Clas
 Galle til Steninge, Debroska och Witarla, är til werlden
 född åhr 1647, wid Lunden den 4 December för Rikens
 fiender slagen. Omkring detta stora wapn stå uti samma bil-
 huggeri 8 små numrerade wapn på fäderne och möderne.
 På första qwinf. pelaren: Kongl. Maj:ts Tro-tienare och for-
 dom Capitain Leitanant under det Wyländska Cavalleri den
 Edle

Edle och Wålborne Herr JÖRAN HUFVUDSKIÖLDT til Judi-
 kalla, Kaijtniemij och Wijborgh åhr född anno 1614 den
 16 Martii, och affomnad i Serranom åhr 1678 d. 6 Desem:
 På södra wäggen: Här ligger den Edle och Wålborne Herr
 Conradt von Nettelhörtz til Ziebishoff Estberg och Etnäs
 fordom Sögtbetrodde Soppman öfwer Friherskapet Ri-
 mitho, i Serranom affomnade den 22 December år 1679,
 och bles begrafwen Anno 1682 d. 18 Junii. På östra wäggen
 och wänstra sidan om Altaret: Kongl. Maijst: Wär Allernä-
 digste Konungs och Herres Tro:man och öfwerste Lieu-
 tenant af Åbo och Biörneborgs länns Infanterie Edle och
 Wålborne Herr Arvid Fougelhuffvuch, Herre til Linnun-
 på och Liwala, födder anno 1616, uti Serranom affomna-
 der d. 22 Martii anno 1685. Gudh förlåne sahl: Herren en
 frögdefull upståndelse. På tredie manf: pel: Hans Kongl.
 Maijst: Tro:tiennare och Wålbestälter Capitain för ett Com-
 pag: Infanteri, fordom den Edle och Wålborne Rigert
 Henrichson Oxhorn til Rijslar och Pastorpå födder an. 1602
 d. 25 Sept. och i Serranom affomnad d. 19 Februarii 1687.
 På östra wäggen och högra sidan om Altaret: Hans Kongl.
 Maijst: Wär Allernädigste Konungs och Herres Tro:tie-
 nare och Wålbestälte Major af det Åbolännska Cavalleriet
 den Wålborne Herren Herr Petter Piper år födder uti
 Wijborgh an: 1642, och i Serranom affomnades uti Sagu
 sochn på Kunogård d. 13. Martii år 1690. Swilken Gud
 förlåne en frögdefull upståndelse. På första manf: pel:
 Kongl. Maijst: Tro:tiennare och Drabant den Sögwålbor-
 ne Herr Bengt Johan Horn, Herre til Lesnemi, Salis, Wä-
 rentaka, och Westis, född på Lesnemi An: 1668 d. 9 Martii,
 undfick sitt banesår wid Narwiska slaget an: 1700 d. 20
 November, deraf han affomnade detsammastådes den 13
 Martii 1700. Utom dessa anförda wapn äro här och några små,
 på hwilka allenast en utnött målning, och några ord eller bok-
 stäfwer

silfwer äro synliga; såsom på höggra Muncke-låchtaren ett litet, hwarest man med mödda kan se Henrik Nitot, &c. Af dessa wapen bepröda mest Kyrkian, HORNS, PIPERS, FOUCELHUFFVUDHS och GALLARNAS. Utom detta står ännu en Divise på södra sidan af Org-låchtaren, hwarest sochnens Kyrkoherdars namn ifrån år 1563, til 1689. stå upptecknade, således: Sagu Sörsamlings Kyrko-Serdar: Dn: Canutus Johannis anno Christi 1563. Dn: Laurentius Canuti, understref Uppsala Concilii sluth 1593. Dn: Johannes Thomæ anno 1595. Dn: Simon Sigfridi Färskähl anno 1614. Doctor Æschillus Petæus Prof. Theol. 1630. War sedan Biskop i Åbo. Mag. Sveno Vigelius Prof. Theol. 1634, blef Pastor & Præpositus i Pädersöre. Mag. Nicolaus Nycopensis Prof: Theol, 1652. War sedan Biskopp i Wjborg. Doctor Johannes Terferus Biskopp i Åbo 1659, blef sedan Biskop, i Lindtkiöping. Dn: Ericus Ketharenius 1661. Dn: Jonas Vanzonius 1664. Doctor Johannes Gezelius. J: F: Biskop i Åbo 1689. Seder mera hafwa här varit följande Kyrkoherdar: Doctor Herman Vitte Biskop i Åbo Dn: Gabriel Tammelin. Och nu warande Sögwördigste Herr Doct: Biskopen och PROCANCELLAIREN JOHANNES BROWALLIUS. Man ser här af, at änskönt denna sochn ei är något Ordinairt Biskops annex, hafwer hon doch wid wissa tilfällen blifwit anslagen dertil. Murade grafwar äro i Kyrkian 13. Uti Steninge-som ock kallas Galliske grafwen, äro twenne koppar listor, och uti Ristniemi eller Kärknäs grafwen är på Major Carplans lista en stor silfwer plåt, samt särskilt der uppå ett stort silfwer Crucifix. Emedan uti denna sochn äro en del Swenska och en del Finska inwånare, hwaraf doch de Finska göra största antalet, så är utan twifwel til den ändan, at här hwar Söndag Gudstienst på begge språken förrättas måtte, et litet stycke ifrån sten-Kyrkian åt wäster, en trä-Kyrkia af slät byggnad, samt låchtare inuti, uti wäsdare jirat, upstätt ungefär år 1658, som man kan inhämta af en

så kallad Kyrkians historix bok. Denna Kyrkian är 28 $\frac{1}{2}$ aln: lång, samt 17 aln: bred innom knutarna. Lutar nu för tiden til undergång. Uti begge desse Kyrkior förrättas Gudstiensten skiftes wis på det sätt, at den ena Söndagen gå de Svenska i sten-Kyrkian, och Finska i trä-Kyrkian, men nästföljande Söndagen gå de Finska i sten-Kyrkian, och de Svenska i den af trä, och skiftes på detta wis hwar Söndag om. Communion förrättas af begge språken alltid i sten-Kyrkian. Straxt här bredwid är en Klofkapel af sten, uti hwilken twenne wälludande Klofkorhänga, på hwilka också Åra-tablet 1665 står, då de äro omgjutna, såsom förenämde Kyrkians historix bok utwisar. Utom besagde Klofkor är der en hel liten, den man wid ringandet står och håller i hand: med den ringes när skrift är. Anskönt folkbristen, så här i sochnen, som annorstädes i Riket, är stor; hwilken utan twiswel härflyter, så af pestens grasserande i dessa orter år 1657 och 1710, som ock af den stora hungers nöd som plågade besynnerligen Finland, år 1696 och 97, af hwilkens wäldsamhet många, [hwilkas antahl man dock ei wet nämna,] oförmodeligen blefwo försatte i från lifwet til dödsens mörka boningar, samt af de swåra krig landet undergått, då, i synnerhet i det förra, många blefwo til fiendes land bortförde, utom andra wälsambetter; Så hafwer likwäl, genom Guds nådiga Försyn, folket i wåra tider igen så förökt sig, at man år 1751, efter sochnens summariska tabellers utwisande kunde här räkna 2843 personer, af kön och ålder som följer: Giftfolk Mankion 494, Qwinkion 492. Anklingar 20, Ankor 133. Ogifte öfwer 15 år, Mankion 325, Qwinkion 305. Barn under 15 år, Mankion 555, Qwinkion 492. Emedan desse summor ei slå tilhopa med hufwud summan, utan fela på 27, ty kan jag ei förbigå at tillkänna gifwa, det selet härflyter af Mosderkirkians Summariska tabell. Detta folkets tillagande kunde wäl widlöftigare bewisas, om man allenast hade tillförliteligare Kyrkioböcker, och ei på många ställen behöfde hielpa sig fram med gifningar. I affende på denna folkets förökelse, men besynner

besynnerligen i affeende deruppå, at endel af sochnens inbyggare ligga sex fierdelsväg ifrån Moder-Kyrkian, hafwer Hög-Bålborne Herr Öfwersten ARVID HORN år 1685. på Caruna fätesgårds ågor, en mihl ifrån Moder-Kyrkian, låtit upbygga ett litet Trå Capell 24 $\frac{1}{2}$ aln: lång, och 13 $\frac{1}{2}$ aln bred inom knustarna. Utom det at denna Kyrkia har en angenäm belägenhet wid sjön, och är af en god bygnad; så är den jämwäl med kosteliga och sinnerika Bibliska målningar på elofwa stora tafvor utyrad, samt eljest wäl målad och med sex lius-armor af biltbugeri arbete på hwardera wägg, samt tre sköna lius-kronor, och tvenne lächtare beprydd. Bredewid Kyrkian på en liten kulle är en wacker Klockstapel, uti hwilken tre klockor hänga; uppå den medlersta står skrifwit hwilken som låtit bygga Kyrkian, och när det skedt. Och kan man wäl med fog säga, at detta Capell är ett ibland de wackraste i Finland. Hwad vidare ålderdoms gwarleswor widkommer, så är uppå Sandö rusthåls ågor en wik, hwilken bär namn af Ryswiken: på ömse sidor om den sasima, samt på Kimito sidan ett litet stycke derifrån, äro lämningar efter jordwallar, och berättas jämwäl ännu af gammalt folk, at här i fordna tider stått ett sid-slag; men vidare underrättelse har man ei kunnat få här om. Jag hafwer och ofta hört gammalt folk säga, at de på tvenne höga berg här i sochnen: Linnanmeki och Piruntitti, sett i sin barndom ett fartugs kiöhl af eik. Uppå förenämnda Linnanmeki berg stå också tre wårdkasor, af hwilka tvenne här, såsom ock på Hundby udden, uprestes wid sidsta hientligheten: men den tredie, som är störst, hafwer wist stått öfwer 50 år, och står ännu orubbat. Sjungen ordinair landsväg går genom denna sochn, utan allenast en bivråg, hwilken är anlagd för några sjöfarande, som kunna komma af landsfäga wid Jungfrusund i Kimito, och wela resa til Abo, eller ifrån Abo dit.

§. II.

Om jordmänen, åkerbruket, och Swedieland.

Jordmänen i denna sochn är merendels blandewis; ofta finnes på många ställen i en åker lera, sand, och sandmylla hwarom annan. Men en god svartmylla är här sålhynt. På de ställen, man haft tillfelle at undersöka strata eller hwarfwen i jorden, hafwer man årfarit, at under sanden gemensligen finnes lera, och tvvertom. Doch hafwer jag ei funnit här någon fin, fet, eller färgad lera, och är åfwen på många ställen swårt efter en god murlera. Åkerbruket är här uti sochnen i medelmåttigt tilstånd, och kunde wäl af mången ausenligen förbättras; om ei en gammal irritad sedwahne skulle förtaga smaken för mycket, som nytt och fördelachtigare är; och om ei egenmyttan, hwilken ofta hårrörer af en kort estertänka, skulle i det stället syfelfätta dem med mycket, som mindre efterwerlden gagnar; samt om ei en del genom wahnen at lesiwa i sin uselhet, hade stannat i den förwända mening, at ingen förbättring här är möjelig. Man har doch sedt, at några wid siökanten drifwit utsädet til 9: 10: 11 ja i detta år til 12 kornet; hwaruti i synnerhet Kapplan wid Caruna Herr Eric Perander föregått andra med godt exempel. Då andra deremot låta nöija sig med 5: 6 högst 7 kornet, oansedt ingen åtskilnad är på jordmänen. Hwad sielswa sättet at bereda åkeren widkommer, så börjar bonden om wahren, så snart jorden torkas, föra trådet, hwilket sker med det här wanliga ålder eller trådstock; och går här med mycket trögt på många ställen, i brist af tilräckeliga diken, som skulle afleda watnet. Andra gången årjes här Eriks-Måssa tiden, och tredie gången slutar man för Jacob, passandes, om möjeligit är, tiden emellan hö- och skörd-anden. Derpå köres med harsfwen, eller och medelst klubbande söndras kokorna, sedan sladdar han tredie resan, får der på, samt låter sedan harsfwa eller årja, som kallas mylla säden neder, alt efter jordmänen art och fordran.

Rätta

Rätta sädes-tiden om hösten börjar 6 a 9 dagar för Lars Måso, och warar några dagar efter; doch säs här gerna förut, af orsak at bonden säger: man bör så med half näsiva för, och med full efter Lars. Man sår ock gerna ny råg, hållandes före, at den står bättre emot wåta, slem, och ohyra, än den gamla; doch wet man ei af at byta sig utjåde af andra. Til at råka rätta sädes tiden, betiena några sig af wissa teckn: såsom når ißpieren (Motacilla Faun: Svec: 214) går flitigt i fårarna efter åkerman: når spinnelen sätter sin wäf ymnogt på åkerstycken; och når skatans hals blifwer bar af fiedrar. Äfwen tages teckn af Liungen (Erica) når den blomstrar: ty om den blomstrar mera och för i skatan än i roten, bör man så sent, och twertom. Likaledes om granarna om winteren falla tiöckt sitt bar, bör åkerman så tunt, och twertom. Höst hwete säs här samma tid, eller ock 14 dagar senare än rågen. Wårsåde, såsom årtter, bönor, hafra, korn både 2=4 och 6 kantigt, samt wår-hwete, säs här i upnämde ordning, så snart jorden kan blifwa tilredd, och wårderleken fogar sig. Doch hålla hushållare det för en wis erfarenhet, at om årtter säs i nymånaden, skola de ei wända igen at blomstrar. Korn och hafra säs här på samma land, der årtter wårt året förut, då det ock så blifwit giödt: och säger bonden, at så många wekor det håller blidt efter Kyndelmåso eller Trettonde dagen, så många wekor efter första sommardag bör wår-såde säs. Linfrö säs här til husbehof Erik's måso tiden, hampefrö på få ställen, och det då håggen blomstrar; rostwefrö sommar marknads, eller wid d. 18 Junii, samt roståg af få Mid-sommars tiden, efter gamla stilen. Utom upnämde wårter har bonden jämtwål kål och kålrötter. All säden afskäres här med handfåra. Rågen och hafran bindes i wekar eller band, och sättes i stackar; men kornet lassas straxt obundit, och köres med det första i rian. Til Michels måso, efter gamla stilen, är måst al säden uttröskad. Giöddningen köres här ut på åkeren med första snön, och bredes straxt ut; men det som om wårtiden samlas,

Föres för än man ärtar andra gången. Junga fåfällor brukas här; doch äro en del måna om gödningen, i ty de kiodra til fågård- den spånor, swart fiärtjord, gammal halm, och allahanda af- skrap; utom granris, hwilket om winteren til fågård- den slåpas, och sönderhugges. Den kunde doch ännu mera wid siökanten fördras, med allehanda sid-wrak, som på ångarna upkastas, det folket i hop håfwer och til åkerens skada vulcano upåstrar. Gerdande sker här såsom almänt, med ene och granstör samt gersel. Den wäldsamhet, som öfwer alt öfwas på skogen med swedjande, efterfattes icke heller här; och torde wäl hystuaden at härja gåt vidare, om ei sielfwa omögeligheten innan fort skulle förtaga des wälde. Näg allena säs här i swedjar. Skogen fälles om hösten, och brännes nästa sommaren derpå. Hålst utwålses här til gran blandat med biörk och ahlskog; doch hålles jämwäl ofta sten ören med gran och tall til gods, på hwilka ställen den lilla matsjorden sålunda aldeles uptåres, så at aflastningen på långt när, ei swarar emot det derpå använda beswäret; utan hade med långt större fördehl kunnat användas på åkrens skötsel, hålst man här hafwer aldeles tilsäckelig åker, som wäl fordrar all lundtmannens flit, til sin häfd, och wid macht hållan- de, om ock jord-brukarena än wore flere.

§. III.

Om Ång och betes hagar.

Sär förekomma egenteligen fiärt och hårdwals ångar. De förra äro på många ställen så sancka, at man ei med dragare och dertil giorda häckar eller korgar, som eljest almänt brukas, tör wåga sig på dem; utan nödgas med slåpor, och hielp af folk, derstädes inbarga hdet; hwilket deraf härflyter, et warnet ei med goda och tilsäckeliga diken asledes, utan merendels allenast med ett enda hel litet, knapt flera, hwilka på kort tid åter falla tilhopa. De senare igen äro på många ställen med skog, och på måst alla med tusiwor och nråsa upfylda.

Sag

Jag är försäkrad, at om landtmannen wore litet mera omtänckt, på hwad sätt han skulle gjöra sin ång slåt, jämn, och ren från onyttig fog; samt derjämte lade sig litet mera på des vidare skötsel, medelst gjöddande eller plöjande och säende, han då ei allmänt hade fog at klaga öfwer miswärdt och gräswärrens afstagande. Godt hö-år spås här, när bidrsk-lafkan ei är mycket fdt, ty de föregifwa, at tielan då wäl hinner smälta, förän gräset börjar wåra. Men twertom fruchtat man för ondt, då löffkogen wisar sig före grön, än gräsmarken. Ång är här tillräckelig i proportion emot åker, och annan mark. Eriks måsso tiden stänges ången med färska träns af huggande, och i hopwraflande; til den tiden går boskapen i ången om wåhren, och dit släppes igen efter bårgnings tiden. Betes hagars nytta har man sig här ei bekant; utan på få ställen allenast ser man en så kallad ore-haga, dit oxarna wid brådaste arbets tiden insläppes. På alla ångar brukas lador; och på några få ibland också höstackar: höet föres ifrån ången til ladan med slåda. För några år gjorde gräsmarken nog skada på somliga ångar; bönderna mente den rågnat neder ifrån himmelen.

§. IV.

Om skogar, utmark, och mulbete.

Jär jag wänder mig til skogen, kan jag ei undgå at blifwa intagen af den affect, som gerua följer på en mindre behagelig sings åtancka. Ty jag nödgas komma fram med den obehageliga sanningen, at skogarna här äro i ett uselt tilstånd. Rugen stor och widsträckt skog, utmark, eller frono-almänning finns här at tilgå: och det lilla, som här hafwer warit, är genom wårdslöshet, ringa esiertancka, och omåttelig begärelse så utpläckt, at man på många ställen med platz får e-git brånse, mycket mindre timmer eller något annat, som nödigt behöfues, utan är twungen lika som en Stadsman, at köpa af andra. I almenhet klagas här öfwer skogens afstagande på de bästa ställen; och der ingen mera är at tilgå, grufwar man sig öfwer

wet den deraf flytande olågenhet. Doch så länge ett större trä finnes, afbugges det til brännwed, och wålar man sig sållan, at til någon nytto använda de afbugna qwistarna, och skatan, mycket mindre at betiena sig af wind-sköllen, som doch på många ställen finnes, och ofta äro til stort förhinder wid boskapens wårdande i skogen. Wid ung skogs planterande och hågnande har ingen ännu lagt handen. De trån, hwilka här almånt wåra, äro: Gran, tall, ahl, björk, en. Men mindre almåuna äro: Asp, häffel, wide, runn, hägg, bratwed, selg. Och på få ställen allenast finnes: Ek, pil, lönn, try, oxel, ask alm, lind, distron och röda winbärs buskar, degbår, törnebuskar. På de flesta ställen är här i sochnen ett uselt muhlbete, emedan utmarcken är upfyllt med liung-malmar, mo- och sand-hedar.

§. V.

Om boskaps skötsel.

Denna hushållnings gren är jämwal här en af bondens förnemsta göromåhl. Det största felet härwid är, at flera kreatur hålles, än wal kunna födas; hwarföre när nöden om wåhren twingar, wet man ei af at bespisa fodret på något sätt, utan nödgas ofta gripa til half ruten halm på taket. På par ställen har jag doch sedt dem bruka ren-måsa (Lichen Linn: Flora Svec. 980) i det stället med god fördehl til boskaps foder. Boskaps slaget är litet, såsom almånt i dessa Finska orter, undantagne några Herre-gårdar, hwarest finnes något större. De bästa kor miölka här två kannor i målet; doch äro desse få; de måsta miölka ungefär en kanna. Några säga sig genom flera års erfarenhet hafwa inhämtat, at när om wåhren är litet af björk-saka, skola kona jemwal miölka litet om sommarren. För obstruction gifwes här in åt boskapen, ei utan nytta, döda torndyslar, och guldsmedar (Scarabæus ater & Scarabæus corpore viridi-xneo, Linn: Faun: Svec: 349. och 344.) För fula sår, brukas blomman af Millefolium pulsweriserad; för hosta bladen

bladen af Verbascum (Röhkä ruoho) sönder sturna och ingifna; samt Tormentillæ rot, (Puna=ruoho) uti lium midlet eller swagdricka, för diarrhæ. Gården äro sådana, som almånt de Finsta; doch äro på några Herr-gårdar Tyska eller Spanska, besönerligen gumsar. Någon enda flitig hushållare föder här sina swin öfwer winteren med häste=dynga, på det sättet, at dyngan först häfives i ett kårill, dertill öses warmt watten, samt beströs litet med miöl, får således stå en stund, sedan föres det för swinen, hwilka ätat gerna, och må deraf wäl. Likaledes låta somliga wrida rep af swin=börstar, hwilket brukas wid många tilfellen. Utom dessa redan upnämnda kreatur, samt hästar och höns, dem hwar bonde äger; hafwa ock en del getter, gås, och kalkoner. Gåsen pläcka några här lefwande; ibland har man här fått willa gås, dem man giordt tama. Kalkon=ungarnas sjukdomar och död förekomma förfarne hushållare der medelst, at de gifwa dem ett pepparkorn in om wekan. Boskapens och alla handa Victualie wahrors wärde, är nu för tiden här måst ett och samma som i Åbo.

§. VI.

Om jagt och diursång.

SMedan här i sochnen sållan finnes andra diur, än wargar, råfwar, harar, och ekornar, så äro ei heller här många goda styttar ibland almogen, utan ånskönt här årligen hålles 6 Krono=ställ, ibland likwäl mer eller mindre, har man doch i många år på detta sättet ei fångat ett diur. Zeke heller finnes här några warge=gropar, råf=saxar, eller andra machiner, at fånga diur med.

§. VII.

Om sidar och strömmar.

Bemaren, Caruna fiåhlen, Bredgrunnan och Halklor sid, len äro här de måst namnkunniga sidar. Långs med Bemaren och på Bredgrunnan fångas med not och skötor

tor strömming på wanligt sätt, men ei til någott mengd. Wid Sandö strömen som skiljer Bredgrunnan och Pemaren ifrån hwarandra, hafwer man dock i fordna tider fått ymnogt strömming, derest man jemväl ännu om wahren får se 20 ja flera skiöt-båtar, men deras winst här af är ei at jämlika mot det den fordom warit. Hvad orsaken til fiskens aftagande på denna ort wara mände, kan man ei säga. En liten winter-not, hwarmed fångas både strömming och fiällfisk, är här ock: Eljest förekommer här ingen ting besynnerligt wid fiskande. Fem små träsk äro här, af hwilka det största är en half fierndel lång, uti dem fångas gåddor och abbor 2c. Twenne åar löpa genom denna sochn: Den ena tar sin början i Halito sochn af en ång, som heter Pyhåwainjo, grenarna stöta tilsamman under Isokyle, och löper sedan 6 fierndelswäg til sjön wid Runogård. Den andra är Sagu ån, hwilken, som för sagt är, delar sochnen uti twenne måst lika stora delar. Tre små grenar, hwilka wid Huso by i Pemar sochn sammanslyta, utgådra denna ån, hwilken ifrån Huso en mil wäg har sitt utlopp i Sagu wiken. Uti dessa åar fångas lakor, gåddor, och kråstor. Uti Sagu wiken wäret en ansenlig röwaf; och straxt efter isens bortfarande fångas här id, samt Eriks mässö tiden lek-braren, både med nåt, not, liu-ster, och häfwande i ån. Here Kyrkoherden Idman har med fördel här brukat Tna, eller Pulsnot. Uti ingendera af dessa åar kan man komma med båt öfwer en fierndelswäg up, för forskar skull, utom det, at åarna äro mycket smala och grunda. Wiken är ei öfwer $1\frac{1}{2}$ högst 2 alnar djup, en fierndel lång, och nästan half bred. De många wackra sättes gårdar, hwilka här omkring hafwa sin belägenhet, pryda henne ei litet. Wid denna wik, såsom ock annorstädes här i sochnen, har man owederfärliga prof af tillanningar; ty för ett halft manna minne hafwa skutor sutit der, hwarest nu ingen båt kan komma fram, och wet man ännu mycket wäl berättat, at ett berg som ligger en god half fierndel ifrån wiken bakom de bästa hårdwals ångar, til

förene

och på sin områden utsträckt sig till den nämnda

tilförene varit fiskare båtars samle-plats, hwilket derföre bär namn af Cala- eller Haula-calan Mäki, och den dertill belägna gården Hawercalio; hwilka Finska namn tyckas gifwa tillkänna, at man i fordna dagar fångat strömming på desse ställen. Desutom är här i sochuen en stor ång, som kallas Walderinda, hwilken är mycket sänlig, belägen emellan höga berg och backar, och synes med al sannolikhet i fordna tider hafwa varit ett träsk, emedan här ännu gies utlopp til sjön, under Kärlnäs sätes-gård, som liknar en liten tillandad å. Angarna, som gränsa närmast til Sagu wiken, äro upfolte med katts-pålar, hwara en del äro af ek, hwilka tyckas utmärka, at här på neigden tilförene varit mera tilgång på ek, än nu för tiden.

§. VIII.

Om Mineral-watn och Saltpetter studeriet

A wäl i denna sochu, som på andra ställen, är detta måst ett almänt fel, at ånskiönt Naturen begäfwat oss med de härhigaste brunnar och källor, många doch måste lida brist på godt watn: hwilket härflyter af en mindre god och på försigtigheten grundad gårdarnas belägenhet. En ymnighet af stora källor finnas här, hwilkas synnerliga utseende hafwer satt folket i den tanckan, at de äro botnlösa, i hwilken tro än många äro. Ja gemene man berättar, at i fordna tider ett par oxar gått neder i en källa på Lifwala rusthåll, som heter Lohdan-låhde, och kommit up uti Sagu wiken, en god half mihl från besagde källa. På Saustila är en sarbrun (aqwa acidularis marcialis): Afwen förekomma på Tapila åker och Hafwerkallio ången dylika brunnar, hwilka som de omgifwas af en ochra ferri rubra, nogsam utwisa hwad de innehålla, besynnerligen smakar den på Tapila åker mycket starkare af blåck, än Cuppis watnet här wid Åbo. En brun, som innehåller litet salt, fins på Steninge, och wid Leisko-gård är en källa af ren sandborn, med hwilkens watn många, som haft ögon-sjukan, trottat sig, och blifwit

blifwit botade; ett litet stycke ifrån sielfwa ädron emot sidn, är
bäckan, som rinner ifrån samma källa, upfylt med en ochra, och
på många ställen lika som öfwerdragen med stätt. Zern-vi-
trills-watt, eller svart källor (aqva vitriolica martialis,) fö-
refomma här nog, besymmerligen uppå Rölax ången; gemene
man brukar färga walmar svart dermed, och i almänhet swär-
tas dermed läder. Saltpetter-jord finnes här på många ställen,
men med Saltpetter-sjunderi är ei ännu något arbete anlagt.

§. IX.

Om sten-brätt och berg-arter.

Änkiönt denna sochn är nog upfylt med många och stora
mäst ifrån öster til wäster löpande berg, har man här
dock ei flera stenbrott, ät allenast kalkstens, hwilken til
qwanoghet finnes uti Runo-låhn. Här brännes dock ei kalk
til någon myckenhet, änskiönt det finnes nog ämne dertil; men det
lilla deraf här brännes, är mycket god; hwilket de säga til en del
deraf härdröra, at ei kalkstenen här wätes så mycket, som annor-
städes. Stenen brytes ifrån berget på det sättet, at berget först
brännes, och sedan hugges stenarna der ifrån lösa med hammare
och til. Tre spär-arter förefomma här. Den första brytes på
en hårrachtig jord, är den hårdaste som här finnes, samt gier
den finaste kalk. Den andra är mindre hård, samt något gröfs-
re, och den tredje hol hwit och mör; hwilken som den är myc-
ket blöt, är eker en almän bergmans regel tecku til någon ädla-
re malm-art, änskiönt den ei ännu blifwit updockt. Det enda
man obserwerat wäd kalkbergen, är, at ormar gerna hafwa sitt
tilhåll öfwer winteren i de gropar der stenen blifwit bruten. kal-
ken brännes här eliest på det mäst wanligaste sättet, och gemen-
ligen ei stort mera än til eget behof. En hwitgrå marmor fins
här på Wästegårds backen i en lös sten. Äfwentades finnes här
på till Gullite backen ett berg, som består af mica, [molybdæna Im-
pura,] Blyarts; streken uppå berget löpa ifrån öster til wäster,
åro

äro så blöta, at man med en jernstång kan stöta stycken der ifrån. Ett litet stycke ifrån Räkis by på vägen, som här til Timbård, finnes uppå ett stort berg en brun jern Ochra, och synas jämsväl uppå berget mörk-blå stref och gångar, strökande ifrån öster til väster. Eljest äro här i sochnen på många ställen stora stenshögar, til en half hieendels ja och större distance ifrån hvarandra, hwilka af gemene man kallas Jätte-kast, och skola wid deras strid med hvarandra blifwit i hop kastade. Emedan Finuarua i fordua dagar, och hedna tima, brukade under stora stenshögar begrafwa deras stora män efter döden, (som wi se af Finnska Chronikan) så torde dessa högar eller stenröfver leda sin första ursprung från den tiden. Sammaledes finnes här på många ställen uti hårda berget mennisko-fiät, och lika såsom stället efter mennisko-knä, hwar om gemene man har åtskilliga berättelser. Emellan begge Britsböle hemmanen finnes tecken, lika som en hare sprungit twert öfwer berget. En grof slip och bronsstens art: (*Cos friabilis particulis glareosis*) finnes här och där uti Runo lähn, besynnerligen uti Britsböle skogen. Emellan Rölax och Timböle är wid sydstranden ett berg, som kallas Drakaberget, af en rödachtig färg, uti hwilken Naturen med en gulachtig quartz utmärkt och målat skapnaden af en drake. På samma sätt hafwer skapnaden af twenne ormar uti Kopp-holms stranden i ett berg tillkommit. Uti Runo lähn äro ungefär 20 bönder, som kohla til Tyke Bruf i Bierno sochn, doch hafwa de ei mycket skog mera qwar. Bonden har getna en Mila om året, hwarut han ködr 150, ja 200 last stäckar, och bekommer deraf 40. 50. ja 60 skinnor, 12 tunnor på skinnan, alt som han försiktigt dermed umgås. Detta åkes om winteren af några en mihl och af en del 2. til bruket, som bekomma sedan för skinnan de förra 3 Dlr. och de senare 3 Dlr. 8 öre 8: mt. nu för tiden; men tildorene allenast 2 Dlr. 16 öre. Uppå Rärknäs Sättes-gård är ett godt Tegel Bruf, Secretairen Hery Christer Carplao tilhörigt, hwilket doch tildorene,

då skogen war tillräckeligare, hafwet warit i bättre stånd. Så wida här wid tillwårkningen ei finnes något besynnerligt, och ifrån andra redan beskrifna Tegelbruk särskilt handalag, eller machiner, wil jag gå förbi des widare beskrifning, och allenast nämna, at här hållas 8. 10. a 12 arbetare, och slås trenne slags goda tegel. 1:o Mur-tegel half aln långa, och ett quar- ter breda, slås nu förtiden 16000 om året, men tillförene dubbelt så mycket, och brännes alla på en gång, uti en ugn, som är 9 aln: lång, 8 bred, och 6 hög, uti 2 a 3 wekors tid, samt fordras härtil 300 last 4 alns långa ståckor. 2:o Tak-tegel til 9000 mer och mindre om året, hwilka brännas 3100 tillika uti en annan murat som en Krukmafare ugn, ei stort mindre än den förra. 3:o Grund-tegel, hwilka äro helt fyrkantiga, half aln ungefär på hwar sida, utan något roist antahl. Sex kar- lar slå här 300 tak-tegel om dagen; men en karl 600 mur- tegel, när en annan släpar leret til honom. Dessa tegel föras dels til Stockholm, dels til Åbo, at säljas. Tak-teglen betalas med 12 Dal: hundrade, men mur-teglen med 6. Grund-teglen lå- stade tillförene allenast 6 öre, men nu förtiden 12 a 16 öre stycket. Suga hyttor, hamrar eller smidjor finnas här i sochnen.

S. X.

Om landets prydnader.

Ennå sochns gränsande til sjön, samt några och fördelach- tiga belägenhet til Åbo stad, i det man så wäl landwågs, som sjöteds kan beqwemligen resa här ifrån til Staden, hafwet utan twifwel låckat en god del Herrskap at sätta sig här neder, hwilka ei litet bepryda sochnen, hällst här ock desutom äro 13 frälse säterier inberäkнад med en Kungs-gård Nunogård kallad, som är anslagen til Majors boställe wid Lif Dragouns Regemente, 17 $\frac{1}{4}$ mantahl tillsammans; samt 42 frälse hemman, 30 $\frac{1}{2}$ mantahl. Herre-gårdarna äro wäl alla af trä, doch äro en del rätt wackert bygda. Utom Møder-Kyrkian finnes in- tet sten-hus här i sochnen, undantagandes ett gammalt på Caru-
na

na, hwilket dock nu är obrukligt. Af sochnens nu warande Herrskap nämnes i synnerhet Herr Lands-höfdingen EHREN-MALM, Herr Håfråtts-Rådet LINDHEIM, samt Herr Baron och Majoren FLEMING &c. Den synnerliga flit man här i sochnen använt på Trågårds-skidtslen bör ei heller förbigås, hälst de utom nyttan, ei ringa bidraga till prydnaden, och så sochnar i Finland låra gifwas, der de hafwa så många och skidna trågårdar, som denna: Det nästgränsande hafwet, som om winteren något mildrar köldens häftighet, torde till en del bidragit hertil, emedan trån ei äro här underkastade så stark köld, som längre uppe i landet. De trån, som förekomma här i trågårdarna, äro Äple- och Kirsebärs-trån af åtskilliga skidna slag. Likaledes Plommon- och Påron-trån, fast af detta sidstnämde eller Påron-trån, finnes mycket litet i Finland; om Climatet, eller en mindre rätt ans är orsaken dertil, lämnar jag derhån; dock wisar erfarenheten, at de påron här hos somliga funits, ei i godhet gifwit de på Svenska sidan efter. Sådana skidna trågårdar äro i synnerhet på Steninge, Caruna, Kärknäs, Sauvila, Runogård, och Liesuimi ic. Wid mycket falla winter hafwa dock fruchträden ibland hät tagit skada; således gingo år 1739 på Steninge om winteren en stor hop Påron-Plommon- och Kirsebärs trån ut, ibland hwilka war ett 60 års gammalt påron-trå. Krikon wära här nog. Ett Castanie trå hafwer här stått i 5 års tid, men hwat winter hafwer den delen frusit bort, som wärt öfwer jorden, och om wahren slått igen wa telningar ut. Walnöte och Citron trå äro här också i lådor satte, men man hafwer ei ännu försökt, huru de wela bärja sig emot winterens wäldsamhet. På Caruna såg jag förleden sommars en Melon om 6 a 7 markers wig; och en ei stort mindre Arbas. Utom förenämde fruchter finnes äfwen här uti Kryddgårdarna hwarje handa wärter, så wäl de som tienna till maat, som till prydnad och förnjelse; dem jag nu ei hinner upräkna. Åtskilliga af sielswa bönderna hafwa likaledes små trågårdar af Äple och Kirsebärs trån

trån samt winbårs buskar re. Jag kan ei gå förbi at på detta stället nämna, det på Steninge uti Kirsbårs-trågården i gammalt stengrus uppehålla sig ett slags suåcker, hwilka sönder bita kirsbårsbladen, och tyckas således deraf hafwa sin föda. Sumle-gårdar finnas ock på många ställen i sochnen.

§. XI.

Om landtmannens utskylder, bygnad, näring och sedet, samt om landets utwärtas steppelse.

Medan uti denna sochn, utom de redan upnämnda säterien och frölsen, finnas 12 Krono-boställen, 27 Krono-Rusthål, och 4 Säteri rusthål, 6 Academie hemman, 12 nya skatte, 124 indelte hemman, och 60 såldate totor, kan man ungefärligen deraf aftaga hwaruti landtmannens tunga består. Doch wil jag sätta härtil, at årliga Jordebofs räntan öfwer hela Sagu sochn bestiger sig til 1688 Dal. 11 öre silfmit. Men hemman och mantahls räntan til 2242 Dal. 20 öre [samma mynt], hwilket til sammans giör 3930 Dal. 31 öre.

Sochnens spannemåhls tionde belöper til 217 tun: 16 kap. hwaraf två tredie delar höra Kronan til, och äro indelte til löner, nemligen 145 tunnor $\frac{2}{3}$ kap: Kronan doch ännu här af förbehållit 3 tun: 13 kap: Den ena tredie delen afgår til Tercial, nemligen 72 tun: 15 $\frac{1}{3}$ kap: Prästerskapet betalas med spannemåhl, qwicktionde måst in natura. En del af Herrskaper hafwa skutor, dem de sända flera gånger om sommaren til Stockholm med wed: ibland öfwersändes ock litet smör, insaltat kött, kreatur. Bönderna föra den wed, smör, talg, boskap, kött re. de kunna aflåta, dels til Stockholm, dels til Åbo. Om sommaren och hösten föres från trågårdarna en höp skön frucht til Åbo. Bygnaden är här sådan som på andra ställen omkring Åbo. Bonden hafwer en wacker bagarstufwa, samt en främmande stufwa eller kammare, bodar, wissthus, låst, få- och andra uthus, alt det efter hemmanet är i stånd. Här wil jag jämwoäl
berätta

berätta, det sag höret af bönder, at blå lera satt i ställe för sand til följning under gålfvet, omkring gifven med höfvel-spån, skal afhålla rötan ifrån gålfvet och sällorna. En del af almogen här här sin inkomst och näring af sön, en del af skogen, en del och litet af åkeren, men det almännaste är inkomsten af fågården. Nog kunde gemeene man här må bättre än som sker, så wida det lilla de hafwa at aflåta, nog dyrt betales; om ei öppigheten inträngt sig i de nedrigas kojor, i det legfolket dageligen böra spisas, såsom om högtids dagar; och detta oachtadt är här ändå en gancka stor swårighet, at få tjenstefolk. Ett förderfweligit brännwins brännande förtäret och mycken spanmähl, föresakar ibland hwarshanda o ordentligheter, och sedan nödgas bonden köpa brödet af en annan, eller äta stämp i det stället. Vid bröllop, begrafsningar, och barnadop wil ingen wara den sänsta. Zuhdantsar och andra fordua tidens lekar äro ännu til en del i bruk; doch äro de mästa aflagda. Zugen beshuuerlig sjukdom hafwer plågat denna sochn fram för andra; utom det, at hitzig feber och fråsan uti de näst förflutna åren här något grasserade. Genom söliande medel hafwa många (näst Guds hielp) här på orten sluppit fråsan. Ett 6 ör: muscot, äfwen så mycket alun, som muscotet wäger, 9 hwita pepparkorn, och 9 neglikor sönderstötta til sammans, pulsweret delat i tre lika delar, hwaraf en del i lium winätika intages, när man märker fråsan komma; sammanleds fortfares med de öfseiga doses. Z almenhet är här tämliga frisk luft, och intet owanligt at se folk, som lefwat 100 år, ja der öfwer. 1749 begrofs här en karl som hunnit til 105 års ålder, och warit 5 gångor gift. Tre sochne skraddare, och en skrifware äro här. En del i sochnen hafwa wäder-qwarnar, några temmeligen goda watur-qwarnar, en del mala och uti Kirjackata i Bieruo sochn. På Käskis kanten wil kölden gifra skada; doch hafwa de funnit, at om man om morgonen bittida hinner drag ett rep öfwer såden, faller frosten uågot af axen, och skadan blifwer lindrigare.

Drigare. Uti förra feigden föll en gång på denna kanten så stora hagel-korn, at de slogo sönder fönstren, dödade lamben, och andra små kråk, samt skände och nederslogo rågen, så at den ei kunde bärgas. Den 23 Aug. uti innerwarande år efter mid-dagen, gick ett mycket svart måln öfver en del af Caruna lähn, som på några ställen uti en fierndels timmas tid regnade och haglade så starkt, at det gick långt på benet; och låg en del af haglet osmält til andra dagen.

§. XII.

Innehåller en samling af ett och annat i hushållningen,

Matricaria (Linn: Flor: Svec: 702) druckit som Thé,
 Är här med god fördehl brukat för Sten-passion, och
 semen Cardui (Linn: Flor: Svec: 654.) Comminutum, eller
 sönderstötta tistelfrö uti warmt dricka intagne, ei med mindre
 nytta emot styng. Emot quåsan, och fulslag, brukas en
 padda, antningen pulweriserad på en het tegelsten, eller flufwers
 latt på; men emot torrwärck bladen af Hyoscyamus (Flor.
 Svec: 184.] satta på leden som här af plågas: begge sidsta myc-
 ket berömda curer. Med rökken af Hyoscyami frö, söker man at
 fördrifwa tandvärck; och har man här också exempel, at folk
 som i hungers nöd brukat bladen af Hyoscyamus til kål, blif-
 wit galne, och lupit til skogen. Eljest färgas här grönt med
 Tanacetum, Rensana, gult med Galium (Linn: Flor: Svec:
 116) matara, och biörklöf. Märkeligit tyckes det wara, at ge-
 mene man här wet giöra åtskillnad emellan koiras och nairas
 (han och hon) matara, af hwilka de säga den förra hafwa
 en hwit blomma, och intet doga at färga gult med, men den
 senare en gul. Med Lycopodium (Linn: Flor: Svec: 860)
 jämna, färgas ock gult; med Hågg och Brakweds barck brun-
 rödt. samt med Lichen bergmosa, och ahl-löf brunt. Med
 blommorna af Hypericum färgas brantwin rödt. At lägga tall-
 struntar

steuntar på öl och brännvin, är ock i bruk. Vidert-lakan samlas om wåhren, och användes til dricka om sommaren; hwar af jämnwål tilredes en skön win-åitika. Alt loka niupon wålling, är ei heller obekant. En orm satt i jorden, eller strömmings laka dit håld, fördrifwer myror. Flugu swampar, söndersturna och syrda, samt sedan uti wågg-springorna strufna, döda wågg-löf; det samma skola ock orma hufwuden uti wäggen satte för orsaka. Man wet jämnwål här, at utspåda talgen med kåda, rde lius eller twål skal gidras, och påstås derjemte, at af en sådan blandning skola blifwa lika goda lius, som af bara talgen. Jag wil här införa ett sätt at gidra twål af bara kåda, hwilket Caplanskan, wid moder-Kyrkian, Levana försökt, och mig gunstigt meddelat: Hårtill brukas både tall- och gran-kåda, hwilken rensas wål ren, sättes i en gles posse, och derpå uti en watugryta at kokas så starkt, at kådan silas ut genom posen, sedan skumar man kådan af uti ett kårill, gidr derpå ordinaire lut, och brukar då denna kåda wid kokningen i stället för talg; hwar wid doch bör i acht-tagas, at denna ei tiöcknar som en annan twål af kokande, för än man kastar salt deruti. Twålen ser swart ut, men fradgar och renar wål, samt om man allenast blöter den wål efter twetningen ut af kläderna, blifwer byket mycket rent och hwit. Man kan ock loka såpa af braxen inelsswor, sedan lefren, rommen, och alt blodet är rent borttagit, i det man brukar dem i stället för talg: här af blif en tiöck och mycket god såpa. Det samma fås ock af gammalt ister; kanste at jemwål ett sådant stätt kunde ernås af fdewålt strömmings wål, om det allenast wore försökt. Sluteligen wil man nämna ett och annat, som torde tiena til Hus-hållningens uphielpande, eller inwånarens bättre wålmågo i denna sochn. Om åkern och ången sköttes med den sit, och på det sätt, som ättillige kårka hushållare både i Swerige och Finland desse sednare år begynt; så skulle sochne folket ei allenast hafwa såd til eget behof, utan ock, at ansentligen aflåta åt andra; ty at for-

den här är wälsbetalande utsädet, när den rätt skötes, har man flera prof på. Ängarna gifwa ännu tämmeligen, fast de nästan aldrig, eller ganska litet omlagas; hwad skulle de icke göra, om de med förstånd skötes. Kalken som här brännes, är skön; om de bästa sätt til brännandet utwäldes, torde mängen förtiena wackra penningar här igenom. Teglet som här slås, är ett bland de bästa; om des slående och brännande bleswe bragt til större högd, hwad nytta wore icke det både för inwånarena i soehn; och landet i gemen? hållt nu, när skogarna börja blifwa så utödde. Som skogen är för margfalliga orsaker en så nödwändig wäbra, så borde til des igen planterande allahanda anstalter göras; och borde egenteligen hwariehanda planteringar af et här anlåggas, i sinerhet när Naturen sielf petat på, at den wil här fort: Samma borde ock ske med andra ädlare träslag, som Lönn, Lind, Ask, Pil &c. hwilka äfwen wära här, och således tilliuda sig til wår omintänka. Fiskerierna torde mycket kunna förbättras. Betet synes wara för får nog tienligt, indast almogen blir mon om, at förskaffa sig af bättre slag, och ei enwisas med de gamla af grof ull. Med utwälda fruchtträns planterande, som synes här wela mycket fort, torde änseligen kunna förtienas.

Hwad mera uti denna korta, doch wälmenta beskrifning torde felas: såsom uti Botaniquen och Zoologien &c. Det höfwer uti den korta och inkränkta tiden, sedan iag föresatte mig at utgifwa denna beskrifning, ei kunnat så tillräckeligen utrönas: doch torde, om den Högste så behagar, wid en annan lägligare tid här om widare kunskap med delas. Emedlertid utbeder mig för detta närwarande ringa arbete, den G: E: orödluga och blida omdömme.

* * * * *